Legfelsőbb Bíróság 17. számú IRÁNYELV
a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról[1]

A család – és ezen belül elsősorban a gyermek – sokoldalú védelme olyan alapvető követelmény, amelyet a társadalom joggal támaszt mind a jogalkotással, mind a családjogi perekben folytatott ítélkezési gyakorlattal szemben. Ez a felismerés jut kifejezésre az Alkotmányban, a Családjogi Törvényben és más jogszabályokban.

A megkülönböztetett figyelmet elsősorban az indokolja, hogy a család biztosítja azt a környezetet, amelyben a gyermek születésének, felnevelésének legkedvezőbb feltételei megteremthetők. Éppen ezért a gyermek érdekeinek védelmét a jogalkalmazás mindig is fontos feladatának tekintette. Különös jelentőséget nyert a gyermeki jogok biztosítása azáltal, hogy a Magyar Köztársaság csatlakozott a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20. napján kelt Egyezményhez, amely az 1991. évi LXIV. törvénnyel történt kihirdetésével a belső jog részévé vált. Az Egyezmény egyebek között utal arra, hogy a gyermekkor különleges segítséghez és támogatáshoz ad jogot. Hangsúlyozza: a gyermek személyiségének harmonikus kibontásához szükséges, hogy családi környezetben, boldog, szeretetteljes és megértő légkörben nőjön fel, s hogy őt a béke, az emberi méltóság, a türelmesség, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás szellemében neveljék. A gyermeket fel kell készíteni az önálló élet vitelére, a társadalomba való beilleszkedésre. Nyilvánvaló, hogy ilyen célkitűzések mellett alapvető társadalmi és egyéni érdek fűződik a családi élet szilárdságához.

Szembe kell nézni ugyanakkor azzal is, hogy a házasságok egy része megromlik, ami megbontja az addigi családi kapcsolatokat. Fokozott figyelmet kell tehát fordítani arra, hogy miként alakul a gyermek sorsa a házasság felbomlása után.

A Családjogi Törvény (az 1952. évi IV. törvény, a továbbiakban: Csjt.) tartalmazza a gyermek elhelyezésének, valamint a gyermekelhelyezés megváltoztatásának szabályait. Az 1995. július 4-én hatályba lépett 1995. évi XXXI. törvény – elsősorban az említett Egyezményre tekintettel – részben módosította ezeket a rendelkezéseket. A Legfelsőbb Bíróság az elmúlt évek során számos határozatában – a jogalkotásra is kiható, az ország életében azóta bekövetkezett alapvető változások után is jórészt érvényes – elvi iránymutatást adott. Ezek között említhető mindenekelőtt annak kimondása, hogy a gyermek elhelyezésénél és az elhelyezés megváltoztatásánál elsősorban a gyermek érdekét kell szem előtt tartani.

A Csjt.-nek az 1995. évi XXXI. törvénnyel beiktatott 1. §-ának (2) bekezdése alapelvvé emelte, hogy a törvény alkalmazása során mindenkor a kiskorú gyermek érdekére figyelemmel, jogait biztosítva kell eljárni.

Változatlanul döntő szempont tehát: a gyermek mindenekfelett álló érdekének védelme. Ez a társadalmi folyamatok hatásaként az ítélkezési gyakorlatban több vonatkozásban is új módon merül fel. A kérdés egyre árnyaltabb megközelítése szükséges, mivel folyamatos változások következnek be a család belső életében, szerkezetében és feladataiban. Egyúttal azonban a gyermekes házasságok felbomlásának viszonylag magas száma miatt indokolt követelmény a szülők felelősségtudatának elmélyítése.

Mindezekre tekintettel a helyes és egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása céljából a Legfelsőbb Bíróság az Alkotmány 47. §-ában meghatározott jogkörében irányelvként az alábbiakat állapította meg:

---

[1] A 19. számú Irányelvvel, valamint a 24. számú Irányelvvel (1996. MK 110. szám) módosított szöveg

I. Felelősség a gyermekért

A házastársaknak az Alkotmányból és a Csjt.-ből folyó kötelessége a család, a házasság védelme, a családban élő gyermek egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek biztosítása [Csjt. 75. § (1) bek.]. Mindkét szülőnek egyaránt joga és kötelessége e célok elérésének elősegítése. Ez következik abból a törvényi rendelkezésből is, amely szerint a házastársak jogai és kötelességei egyenlőek, a házasélet ügyeiben közösen kell dönteniük [Csjt. 1. § (1) bek., Csjt. 23. § (1) bek.]. A szülők – eltérő megállapodásuk vagy a bíróság ellentétes döntése hiányában – a szülői felügyeletet is együttesen gyakorolják, tekintet nélkül arra, hogy a házastársi együttélésük fennáll-e [Csjt. 72. § (1) bek.].

Sem a jogok, sem a kötelességek terén nem illeti meg előjog tehát egyik házastársat sem. Az egyenjogúság jegyében egyaránt felelősek a gyermek ellátásáért, a neveléssel kapcsolatos feladatok teljesítéséért, valamint a családon belüli munkák elvégzéséért. A családi közösség fenntartása, a gyermek nevelésének legmegfelelőbb légkör kialakítása és megőrzése mindkét házastárs feladata.

A család egységének megbomlása a gyermek életét megzavarja, bizonytalanságot, válságot idézhet elő, egész életére kiható módon befolyásolhatja a gyermek személyiségfejlődését. A gyermek ugyanis legtöbbször továbbra is mindkét szülőjével, teljes családban szeretne élni. A társadalom ezért joggal várja el a szülőktől, hogy múló érzelemváltozások, meggondolatlan kalandok, fellobbanó indulatok, hirtelen támadt összetűzések nyomán kialakult helyzet hatása alatt ne bontsák meg a család egységét.

A bíróságnak ezért mind a házassági bontóperben [Csjt. 18. § (1)–(2) bek., Pp. 285. §], mind pedig a különélő házastársak között a házasság felbontása nélkül indult gyermekelhelyezési per során vizsgálnia kell, hogy van-e remény a család egységének helyreállítására. Ez főként akkor járhat eredménnyel, ha mindkét szülő őszintén ragaszkodik a gyermekéhez, és a bíróság békítő tevékenységét a szülők közvetlen környezete is támogatja.

A bíróságnak arra kell törekednie, hogy erősítse a gyermek sorsáért való szülői felelősségérzetet. Ennek érdekében szükséges, hogy a bíróság a felek előtt a család szétesésének hátrányos következményeit feltárja. Erre a házassági bontóper bármely szakában sor kerülhet. Kívánatos, hogy a bíróság a figyelmet a házastársi kapcsolat, a család, a szülő és a gyermek közötti viszony emberi oldalaira, e kapcsolat sokoldalú, érzelemgazdagító, az emberi életet kiteljesítő szerepére irányítsa. Ezeknek és más körülményeknek a feltárásával a bíróság a feleket arra a meggondolásra késztetheti, hogy gyermekük érdekében – de saját érdekükben is – kíséreljék meg a családi életük helyreállítását.

A tárgyalás vezetése során a bíróság fordítson gondot arra, hogy a felek közötti ellentétek ne mélyüljenek tovább. A békítést minden esetben újra kísérelje meg, ha az eredményt ígér. Ennek érdekében a tárgyalási határnapok közötti időtartamot – ha ettől valóban eredmény várható – meghosszabbíthatja. Ilyenkor azonban – szükség esetén – ideiglenes intézkedéssel rendelkeznie kell a gyermek elhelyezéséről és tartásáról. Más esetben viszont a gyermek érdeke azt kívánhatja, hogy az elhelyezés iránt indított per gyorsan fejeződjék be, és a határozat végrehajtása is haladéktalanul megtörténjék.

Ha a házasság véglegesen és helyrehozhatatlanul megromlott, és a házasság fenntartása a gyermek érdekét sem szolgálja, arra kell törekedni, hogy a házassági életközösség megszakítása, a házassági kötelék felbontása ne járjon azzal a következménnyel, hogy a gyermek bármelyik szülőjétől érzelmileg elszakad.

II. A szülők megállapodása a közös szülői felügyelet és a gyermekelhelyezés kérdésében

a) A szülők különválása egymagában nem érinti szülői felügyeleti jogaikat és kötelezettségeiket [Csjt. 72. § (1) bek.]. Abban az esetben azonban, ha a gyermek a szülők megegyezése vagy a bíróság döntése alapján valamelyik szülőnél nyert elhelyezést, a felügyeletet ez a szülő gyakorolja, kivéve, ha a szülők kérelmére a bíróság a

gyermekelhelyezéssel egyidejűleg közös szülői felügyeletet rendelt el, illetve a szülőknek a közös szülői felügyeletre vonatkozó egyezségét jóváhagyta [Csjt. 72. § (2) bek.].

A közös szülői felügyelet gyakorlását a jogszabály csak a szülők közötti teljes egyetértés, maximális együttműködési készség esetén teszi lehetővé. Ez jut kifejezésre abban, hogy a közös szülői felügyeletet a bíróság csak a szülők közös kérelmére rendelheti el, illetve hagyhatja jóvá a közös szülői felügyeletre vonatkozó egyezségüket. A szülőknek a közös szülői felügyelet iránti kérelemben nyilatkozniuk kell arról, hogy milyen módon kívánnak együttműködni a közös szülői felügyelet során, különös tekintettel a gondozási, nevelési tevékenység ellátására [12/1995. (VI. 22.) IM r. 1. §-a]. A közös szülői felügyelet elrendelésének a feltétele a gyermek elhelyezésének megállapodással vagy ítélettel történő rendezése.

A közös szülői felügyelet csak addig tartható fenn, amíg rendeltetésének betöltésére képes. Ezért az bármelyik szülő kérelmére megszüntethető, ha a szülők már nem tudnak együttműködni, feltéve, hogy a megszüntetés a gyermek fejlődése szempontjából is indokolt [Csjt. 72. § (3) bek.]. Ilyen kérelem előterjesztése esetén azonban a közös szülői felügyelet fenntartása aligha szolgálhatja a gyermek érdekét. A közös szülői felügyelet megszüntetése esetén a szülői felügyeletet a továbbiakban az a szülő gyakorolja, akinél a gyermeket – a közös felügyelet elrendelésével egyidejűleg – elhelyezték.

b) A szülők általában maguk tudják rendezni a gyermek elhelyezésének és további nevelésének kérdését. A szülőknek azonban olyan megoldást kell választaniuk, amely a gyermek testi, értelmi és erkölcsi fejlődését legjobban biztosítja. A gyermek elhelyezése ezért nem lehet a rossz értelemben vett alku tárgya. Ha tehát a szülőknek a gyermek elhelyezésére vonatkozó egyezsége nyilvánvalóan ellentétes a gyermek érdekével, a bíróság azt nem hagyhatja jóvá [Csjt. 1. § (2) bek., Pp. 148. § (2) bek., Pp. 290. § (3) bek.]. A gyermek elhelyezésére irányuló kereseti kérelem hiányában hivatalból is úgy intézkedik, ahogy az a gyermek érdekének a legjobban megfelel [Pp. 290. § (1) bek.].

A bíróságnak az egyezség jóváhagyása előtt figyelmeztetnie kell a feleket, hogy megegyezésüknél ne legyenek ki nem mondott fenntartásaik, ne vezesse őket már eleve olyan szándék, hogy később majd – új perben – a gyermekelhelyezés megváltoztatását kérik. A házastársak alaposan gondolják meg, hogy milyen egyezséget kötnek egymással, mert a bíróság által jóváhagyott egyezségük köti őket; annak megváltoztatását az egyezség jóváhagyásától számított két éven belül a bíróságtól csak a Csjt. 18. §-ának (3) bekezdésében foglalt feltételek fennállása esetén kérhetik, és az elhelyezés megváltoztatására később is általában csak kivételesen, a jogszabályban előírt szigorú feltételek megléte mellett kerülhet sor.

A fentebb kifejtettek abban az esetben is irányadók, ha a szülőknek a gyermekelhelyezés kérdésében való megállapodására nem a házasság felbontása iránti perben, hanem külön perben került sor.

III. A bíróság döntése a gyermek elhelyezéséről

A Csjt. 72/A. §-ának (1) bekezdése szerint – a szülők megegyezésének hiányában – a gyermeket annál a szülőnél kell elhelyezni, akinél a kedvezőbb testi, értelmi és erkölcsi fejlődése biztosítva van; ha a szülőnél történő elhelyezés a gyermek érdekeit veszélyezteti, a bíróság a gyermeket másnál is elhelyezheti, feltéve, hogy ez a személy a nála történő elhelyezést maga is kéri.

A gyermek elhelyezésének alapvető szempontja: a gyermek érdeke. Ezért a bíróságnak a gyermek életét érintő minden körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével kell határoznia. Egyes kiragadott körülmények túlértékelése, más szempontoknak pedig a figyelmen kívül hagyása akadályozza, hogy a gyermek elhelyezésénél a gyermek érdeke megfelelően érvényesüljön.

A bíróságnak gondosan vizsgálnia kell, hogy a szülőket az egyéniségük, életmódjuk, erkölcsi tulajdonságaik, alkalmassá teszik-e a gyermek nevelésére. Figyelembe kell vennie a gyermekhez való ragaszkodás őszinteségét, a gyermeknek a szülő iránt táplált érzelmeit, a gyermeknek az egyik vagy másik szülőhöz való kötődését, a szülő nevelési képességét, az iskoláztatási lehetőségeket. Vizsgálni kell továbbá a felek anyagi és lakáshelyzetének alakulását, azt, hogy a gyermek tartása, gondozása, egészségügyi ellátottsága melyik szülő környezetében van jobban biztosítva.

Értékes adatokat szolgáltathat a gyermekelhelyezés kérdésében való döntéshez a környezettanulmány, a bölcsőde, óvoda, iskola véleménye, megfelelő esetekben a pszichológiai szakvélemény. Ennek beszerzése különösen akkor indokolt, ha a kellő alapossággal felderített tényállás alapján – az eset sajátos körülményeire (a gyermek egyénisége, érzésvilága, a családban kialakult légkör stb.) is figyelemmel – várható, hogy a pszichológiai szakvélemény elősegíti a gyermek érdekét szolgáló helyes döntést.

A Csjt. 71. §-ának (1) bekezdése értelmében hangsúlyozott kötelessége a szülőknek: biztosítsák az ítélőképessége birtokában lévő gyermekük részére azt, hogy az őt érintő döntések előkészítése során véleményt nyilváníthasson. Ezt a véleményt – a gyermek korára, érettségére figyelemmel – tekintetbe kell venni. A gyermek akkor tekinthető az ítélőképessége birtokában levőnek, ha koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen kialakítani véleményét.

A Csjt. 74. §-a részletesen szabályozza a gyermek meghallgatását is a szülői felügyelettel, a gyermek elhelyezésével, valamint az elhelyezés megváltoztatásával kapcsolatos perekben. Általános szabály, hogy indokolt esetben – így akkor is, ha azt a gyermek maga kéri – meg kell hallgatni a gyermeket is, amely meghallgatás közvetlenül vagy szakértő útján történhet. A gyermek közvetlen meghallgatásáról való döntése során a bíróságnak a gyermek életkorára, illetve – amennyiben arra a per adataiból következtetni lehet – érettségére figyelemmel kell lenni [12/1995. (VI. 22.) IM r. 3. §-a].

A felnőtt élet küszöbén álló gyermek sajátos helyzetének felismeréséből fakad a Csjt. 74. §-ának az a rendelkezése, amely szerint a tizennegyedik életévét betöltött gyermek elhelyezésére vonatkozó döntés csak a gyermek beleegyezésével hozható, kivéve, ha a gyermek által választott elhelyezés a fejlődését veszélyezteti, pl. a gyermek az érdekeivel nyilvánvalóan szembenálló befolyás hatására vagy kizárólag azért választja a nevelésre kevésbé alkalmas szülőt, mert az jobb anyagi körülményeket biztosít, vagy eltűri a gyermek szabados életvitelét. Arra is tekintettel kell azonban lenni, hogy a tizenhatodik életévét betöltött gyermek a szülői házat vagy a szülő által kijelölt más tartózkodási helyet a gyámhatóság engedélyével a szülők beleegyezése nélkül is elhagyhatja, ha az fontos okból érdekében áll [Csjt. 77. § (2) bek.]. A bírósági eljárás izgalmaitól, feszültségeitől való távoltartás lehetőségét teremti meg viszont a törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a bíróság a gyermeknek az elhelyezésével kapcsolatos álláspontjáról a szülők erre vonatkozó egyező nyilatkozata útján is tájékozódhat.

Ezekben a perekben egyébként a jogszabály kötelező rendelkezése szerint mindkét szülőt meg kell hallgatni, amely alól csak az elháríthatatlan akadály esete jelent kivételt (Csjt. 74. §).

Azok a szempontok, amelyek a gyermek elhelyezésénél általában figyelembe jönnek, megfelelően irányadók akkor is, ha a gyermek elhelyezése érdekében azonnali intézkedésre van szükség, amikor is a bíróság soron kívül, hivatalból ideiglenes intézkedéssel határoz [Csjt. 72/A. § (4) bek., Pp. 287. §].

A gyermek elhelyezésénél irányadó összes körülmény feltárásának és mérlegelésének szükségessége nem mond ellent annak, hogy a gyermek életét érintő egyes körülményeknek egyes konkrét esetekben különösen nagy jelentőségük lehet.

a) A családon belüli munkamegosztás gyakorlata lényegesen megváltozott annak folytán, hogy a nők tekintélyes része kereső foglalkozást folytat. A háztartási teendőknek, a gyermek

gondozásával kapcsolatos feladatoknak az egyik házastársra hárítása sérti a házastársi egyenjogúságot. Az a házastárs – akár férfi, akár nő –, aki az említett kötelezettségek teljesítésével bizonyította, hogy alkalmas a gyermek körüli teendők ellátására, a gyermek életkorától és nemétől függetlenül, egyenlő feltételekkel igényelheti a gyermek nála való elhelyezését.

Önmagában a gyermek nemének és életkorának tehát nem lehet döntő szerepe az elhelyezésnél. A gyermek neme és kora csak az ügy valamennyi körülményének egymással összefüggésben történő vizsgálata során értékelhető, különösen azzal kapcsolatban, hogy a gyermek nemére és korára tekintettel melyik házastárs mutatott több és jobb nevelési készséget. A gyermek nevelésében, ellátásában ténylegesen tanúsított magatartás mérlegelésével hozható a gyermek érdekében álló bírósági határozat.

b) A gyermek egészséges személyiségfejlődését az segíti elő, ha megszokott környezetében, őt szeretettel körülvevő személyek gondozásában nevelkedhet. A gyermeknek biztonságérzetet nyújt a megfelelő környezet állandósága, a környezetváltozás, az elhelyezés váltogatása viszont szorongást, félelemérzetet kelthet benne. Ennek a személyiségre károsan ható következményeitől a szülők kötelesek a gyermeket megvédeni. Az állandóság követelményének érvényre juttatásánál a gyermek és a szülő közötti személyes kapcsolatnak és nem a lakóhelynek van elsődleges jelentősége. Az egészséges fejlődést elősegítő környezetben való megmaradás biztosítása olyan fontos szempont, amelyet a gyermekelhelyezésnél figyelembe jövő körülmények között jelentőségének megfelelően kell értékelni, a gyermeket az indokolatlan környezetváltozás izgalmaitól, az ezzel járó megrázkódtatásoktól meg kell kímélni.

Esetenként a gyermek érdekében mégis meg kell változtatni a gyermek környezetét. A bírósági határozat alapján a gyermeket kiadni köteles szülő súlyosan vét a gyermek érdekei ellen, ha – a törvényes rendelkezéseknek közvetve vagy közvetlenül ellenszegülve – a gyermeket magánál visszatartja. Az ilyen – erőszakkal vagy más jogellenes magatartással – teremtett vagy fenntartott helyzet ezért általában még akkor sem adhat alapot az állandóság – mint a gyermek elhelyezésénél figyelembe veendő körülmény – döntő súllyal való értékelésére, ha ez az állapot hosszú ideje áll fenn. A gyermek nevelésére való alkalmatlanságra vonható következtetés abból, ha a szülő a gyermeket el akarja idegeníteni a másik szülőtől, és a befolyásolt gyermek érzelmeire hivatkozással kívánja megakadályozni, hogy a gyermek ahhoz kerüljön, akinél a bíróság elhelyezte. A szülőnek kötelessége felkészíteni a gyermeket arra, hogy a másik szülőhöz kerül, a fogadó szülőnek pedig kötelessége elősegíteni, hogy a gyermek úgy szokja meg új otthonát, hogy a régi környezetében megszokott személyekkel, így különösen a másik szülővel megfelelő kapcsolatot tarthat fenn.

Súlyosan esik a szülő terhére, ha – szembeszegülve a bírósági határozattal – különböző eszközökkel (pl. új perek ismétlődő indításával) akarja megakadályozni a gyermeknek a másik szülőhöz kerülését, abban bízva, hogy – az állandóság szempontjára tekintettel – a gyermek végül is nála marad. A bíróságnak alkalmaznia kell mindazokat a jogi eszközöket, amelyek bármelyik szülőnek az erőszakos, önkényeskedő, a bírósági határozat kijátszására törekvő magatartását meggátolják. Ha valamelyik szülő a gyermeket egyoldalú elhatározással, önkényesen viszi el a gyermeket jogszerűen magánál tartó szülőtől, megfelelő rendelkezéssel (pl. ideiglenes intézkedéssel) olyan helyzetet kell teremteni, hogy a jogszerűen eljáró szülő érvényt szerezhessen jogainak.

c) A család szétesése rendszerint súlyos válságot idéz elő a gyermeknél. Ennek hátrányos következményei fokozottan hatnak rá, ha a testvéreknek is el kell szakadniuk egymástól. A testvérek közössége jelentős kötőerő. A gyermek elhelyezésénél ezért általában arra kell törekedni, hogy a gyermekek a szülők elválása után is együtt maradjanak, és közösen átélve a házasság felbomlásának nehéz idejét, minél kevésbé sérülten kerüljenek ki a szülők közötti

ellentétek által létrehozott helyzetből. Mindkét szülőnél egyformán kedvező feltételek megléte esetén is csak indokolt esetben lehet a testvéreket egymástól különválasztva elhelyezni.

A gyermekelhelyezési perekben szerzett tapasztalatok azonban azt is jelzik, hogy nem minden családban egyformán erős a gyermekek egymáshoz kötődése. Lehetnek jelentős korkülönbségek a gyermekek között, adottságaik, érdeklődési körük, igényeik eltérhetnek, ami gyengíti a gyermekek egymáshoz való ragaszkodását. A gyermeket valamelyik szülőhöz olyan mély érzelmi kötődés fűzheti, amely erősebb a testvéri szeretetnél. Az is előfordulhat, hogy egyikük az egyik, másikuk a másik szülőnél hosszabb ideje él, és a házasság felbontásáig a család szétválása gyakorlatilag már megvalósul. Ilyen esetben a szülőknek azt a megállapodását, hogy a gyermekek megosztva kerüljenek elhelyezésre – különösen, ha ez nem jár a gyermekek végleges szétválásával, a gyermekek egymással való rendszeres érintkezése biztosítva van, és a gyermekek érdekét egyébként sem sérti –, a bíróság jóváhagyhatja. A szülők megállapodásának hiányában vagy erre irányuló kérésükre is határozhat a bíróság úgy, hogy a gyermekeket megosztva helyezi el a szülőknél. E döntésnél jelentős tényező lehet a gyermeknek egyik vagy másik szülőhöz való erős kötődése. Különösen a serdülőkorú gyermek kívánsága nem hagyható figyelmen kívül még akkor sem, ha tizennegyedik életévét nem töltötte be.

d) A Csjt. 24. §-a szerint a házastársak hűséggel tartoznak egymásnak, és egymást támogatni kötelesek. A házastársi hűséget sértő magatartás akkor értékelhető a gyermek elhelyezése körében, ha az a családdal szembeni felelőtlenséget, önzést, közömbösséget juttatja kifejezésre. A családi élet felelőtlen megbontása, a házastárs, a gyermek indokolatlan elhagyása kétségessé teszi, hogy ez a szülő rendelkezik-e a gyermek neveléséhez szükséges személyi, erkölcsi tulajdonságokkal.

Ennek az elvnek a helyes érvényesülése érdekében azonban a bíróságnak törekednie kell annak felderítésére, hogy milyen előzmények vezettek az életközösség megszakadására. Ha ugyanis a visszamaradó házastárs szeretet nélküli, tűrhetetlen magatartásával, netán tettlegességgel vagy esetleg a házastárs számára elviselhetetlen más magatartással (pl. sorozatos megaláztatás, megszégyenítés, kíméletlen önzés) maga idézte elő a házasság megromlását, a másik házastárs távozását, ez éppen ennek a szülőnek a nevelésre való alkalmatlanságára szolgálhat – az összes körülmények körében terhére mérlegelendő – bizonyítékul.

IV. A gyermek elhelyezése harmadik személynél

A Csjt. 72/A. §-ának (1) bekezdésében foglaltak értelmében, ha a szülőnél történő elhelyezés a gyermek érdekeit veszélyezteti, a bíróság a gyermeket – a kereset és az esetleges viszontkereset elutasítása mellett, erre irányuló külön kereseti kérelem nélkül – harmadik személynél is elhelyezheti, feltéve, hogy ez a személy a nála való elhelyezést maga is kéri.

Ebből az is következik, hogy míg a gyermek nevelésére valamelyik szülő és környezete alkalmas, a gyermek más személynél általában – kivételes körülmények hiányában – nem helyezhető el.

Nagyszülőnek vagy más személynek arra való hivatkozása, hogy jobb anyagi körülmények között él, jobb nevelési feltételeket tud biztosítani, mint a szülő, egymagában nem szolgálhat alapul a gyermeknek nála történő elhelyezéséhez. Az önzetlenül végzett, kizárólag a gyermek iránti szeretetből fakadó többletmunka értékes segítséget nyújt a gyermek egészséges, gondos neveléséhez, a rokoni szeretet gazdagítja a gyermek életét, amiért a gyermek és szülei is hálával tartoznak. A segítségnyújtás nem járhat azonban azzal a következménnyel, hogy a gyermeket valamelyik szülőjétől elidegenítsék, hogy egymagában ezen a címen a gyermeknek a gondozásában eddig részt vett személynél történő elhelyezését kellő alappal lehessen kérni.

Ha – akár körülményeinél, akár személyi tulajdonságainál fogva – a szülők egyike sem alkalmas a gyermek nevelésére, a gyermeknek harmadik személynél történő elhelyezése válik szükségessé. Ilyenkor leginkább a közeli rokonok közül választható ki a gyermek gondozására alkalmas személy. Ez esetben előnyben kell részesíteni azt a nagyszülőt vagy más személyt, aki addig is bizonyította, hogy alkalmas a gyermek nevelésére, és továbbra is szívesen vállalja a gyermek gondozását.

Előfordul, hogy a gyermeket azért nem lehet egyik szülőnél sem elhelyezni, mert a szülők közötti gyűlölködés miatt egyikük sem képes a gyermeket anélkül nevelni, hogy szembe ne fordítsa a másik szülővel. Ilyen kivételes esetben is indokolt lehet a gyermek harmadik személynél való elhelyezése. A döntésnél tekintettel kell lenni arra is, hogy a harmadik személy pártatlan tud-e maradni a szülők vitájában, képes-e elősegíteni, hogy a gyermekkel mindkét szülő kapcsolata élő maradjon.

Ha sem szülő sem pedig harmadik személy nincs, akinél a gyermek elhelyezhető, és a kiskorú érdekében állami gondozás látszik indokoltnak, a bíróság haladéktalanul megkeresi a gyámhatóságot a szükséges intézkedések megtétele érdekében. Ha a szülői felügyelet megszüntetése is indokolt, a bíróság hivatalból is dönthet erről [Csjt. 92/A. § (5) bek.].

A harmadik személynél történő elhelyezés esetén ezt a személyt a kiskorú gyámjául kell rendelni [Csjt. 96. § (2) bek. *b)* pontja]. A gyámrendeléssel kapcsolatos eljárás lefolytatása érdekében ezért a bíróság feladata, hogy a gyermekelhelyezésről szóló jogerős ítélet kiadmányát a harmadik személy lakóhelye szerint illetékes gyámhatóságnak megküldje.

V. A gyermekelhelyezés megváltoztatása

A Csjt. 72/A. §-ának (2) bekezdése szerint a gyermekelhelyezés megváltoztatását a 18. § (3) bekezdésében meghatározott határidőn – két éven – belül, illetőleg a határidő letelte után is csak abban az esetben lehet kérni, ha azok a körülmények, amelyekre a bíróság döntését alapította, utóbb lényegesen megváltoztak, és ennek következtében az elhelyezés megváltoztatása a gyermek érdekében áll. E rendelkezés alkalmazásánál a körülmények lényeges megváltozását a gyermek érdeke szempontjából kell vizsgálni. Nem elég tehát a körülmények lényeges megváltozása (pl. az elvált házastárs új házasságkötése, lakáshelyzetének rendeződése, anyagi viszonyainak javulása), hanem azt is vizsgálni kell, hogy az elhelyezés megváltoztatása szolgálja-e a gyermek érdekét.

Ha a szülők az életközösség megszakadása után peren kívül megállapodtak a gyermek elhelyezésében, és a megállapodásnak megfelelően a gyermeket a szülő huzamosan gondozta, az ellene indított – gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti pernek minősülő – per csak akkor vezethet sikerre, ha a jogszabály által megkívánt kettős feltétel fennáll.

Mindennek azért van nagy jelentősége, mert előfordul, hogy az a szülő, aki közvetlenül nem maga neveli a gyermeket, a másik fél zaklatására használja fel a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránti per indításának lehetőségét. A szülő gyakran éppen azzal bizonyítja a gyermek nevelésére való alkalmatlanságát, hogy a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt sorozatosan – nemegyszer rövid időközökkel – egymás után indított perekkel nyugtalanítja a gyermeket megfelelően gondozó szülőt, és zavarja a gyermek neveléséhez elengedhetetlenül szükséges nyugodt légkört. Az ilyen törekvés nincs tekintettel a gyermek érdekeire, ezért bírósági védelmet nem kaphat.

Ugyanígy kell megítélni azt a szülőt, aki tartási kötelezettségét nem teljesítette, vagy az alól kibújni igyekezett, s aki csak a másik szülő által ellene indított tartási perben támaszt igényt arra, hogy a bíróság a gyermeket nála helyezze el.

A gyermekelhelyezéssel kapcsolatban felmerülő kérdés az is, hogy miként kell értékelni annak a szülőnek az új házasságkötését, akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte. A gyermek életében is kedvező fejlemény lehet szülőjének új házasságkötése, ha az új házastárs a

gyermek nevelésére képes és alkalmas olyan személy, akitől kellő erkölcsi, anyagi támogatásban részesülhet, s aki a közös otthonban nyugodt légkört képes biztosítani.

Az új házastárs gyermeknevelésre alkalmatlansága, a gyermekkel szembeni ellenszenve, a környezet olyan alakulása, melyben a gyermek nyugodt, egészséges fejlődésének feltételei nincsenek biztosítva, a gyermek elhelyezésének megváltoztatását eredményezheti.

A szülő új házasságkötése tehát önmagában nem elegendő ok a gyermekelhelyezés megváltoztatására. Erre akkor kerülhet sor, ha megállapítható, hogy a szülő új házasságkötésével kialakult új környezetre tekintettel az elhelyezés megváltoztatása a gyermek érdekében áll.

Vonatkozik ez arra az esetre is, ha az új házasság következtében a családban mostohagyermekek nevelkednek együtt. Ez a körülmény sem ok az elhelyezés megváltoztatására, hiszen a mostohagyermekek között kialakuló egészséges kapcsolat még kedvező is lehet a gyermekek számára. Az elhelyezés megváltoztatása válhat viszont szükségessé akkor, ha a mostohatestvérek között olyan tartósan rossz kapcsolat alakul ki, amelyre tekintettel ez az intézkedés szolgálja a gyermek érdekét.

Abban az esetben, amikor a szülők a gyermek elhelyezéséről egyezséget kötöttek, és utóbb az egyik szülő a gyermekelhelyezés megváltoztatása iránt pert indít, gondosan vizsgálni kell, letelt-e a Csjt. 18. §-ának (3) bekezdésében meghatározott határidő, illetőleg a körülmények változása folytán a megállapodás valamelyik fél érdekét valóban súlyosan sérti-e, az egyezség megváltoztatása a gyermek érdekét szolgálja-e, továbbá hogy valóban megváltoztak-e azok a körülmények, amelyek a gyermek korábbi elhelyezését indokolták. A tárgyalás gondos előkészítésével érhető el, hogy a veszélyeztetett gyermek azonnali bírósági segítséget kapjon elhelyezése megváltoztatásához, de az is, hogy kitűnjék, vajon nem alaptalan perlésről van-e szó. Ha igen, akkor a jól előkészített első tárgyaláson indokolt befejezni a pert a kereset érdemben történő elutasításával, a lehető legrövidebbre csökkentve azt az időt, amely alatt a gyermeket megfelelően tartó szülő zaklatása fennáll.

VI. A szülő és a gyermek kapcsolata a gyermek elhelyezése után

A házasság felbontásával nem szűnik meg a szülők közös felelőssége a gyermek sorsáért. A Csjt. 92. §-ának (1) bekezdése szerint a gyermeknek joga, hogy különélő szülőjével személyes és közvetlen kapcsolatot tartson fenn, a különélő szülő joga és kötelezettsége a kapcsolattartás és a gyermekével való rendszeres érintkezés, míg a gyermeket nevelő szülő vagy más személy köteles a zavartalan kapcsolattartást biztosítani. A házasság felbontása ennélfogva nem járhat azzal a következménnyel, hogy szüleinek egyikét a gyermek elveszítse. Mind a szülőnek, mind a gyermeknek törekednie kell a szülő-gyermeki kapcsolat fenntartására, mert a gyermek érdekében az áll, ha továbbra is maga mellett tudja mindkét szülőjét, és különösen az élet sorsfordulóinál, tanulmányai megválasztásában, az életre való felkészülésében számíthat segítségükre [Csjt. 71. § (1) bek. első mondata].

A gyermeknek az egyik szülőnél történt elhelyezése nem érinti a másik szülőnek azt a jogát és kötelességét, hogy a gyermeket rendszeresen látogassa, szeretetét kinyilvánítsa, a gyermekével való meghitt viszonyt fenntartsa. A gyermek érdekét súlyosan sértő módon jár el az a szülő, aki a gyermeket a másik szülővel való érintkezéstől indokolatlanul elzárja, és ellene hangolja. A gyermek érzésvilágára ez károsan és kiszámíthatatlanul hat, s az is bekövetkezhet, hogy a gyermek szembefordul mindkét szülőjével.

A szülőnek az említett mélyen elítélendő magatartása károsan befolyásolja a gyermek fejlődését, és alapot ad arra a következtetésre, hogy ez a szülő nem alkalmas a gyermek nevelésére. Végső soron az ilyen szülői magatartás a gyermek elhelyezésének a megváltoztatására is vezet.

Az a szülő pedig, akinél nincs a gyermek elhelyezve, a gyermekkel való kapcsolattartást nem használhatja fel a gyermeket tartó szülő vagy a vele lakó hozzátartozó (pl. új házastárs)

elleni hangulatkeltésre, olyan remények táplálására, hogy nála történő elhelyezés esetén a gyermek kedvezőbb helyzetben lenne. Csak a szülők kölcsönös, a Csjt. 75. §-ában meghatározott célokat segítő magatartása szolgálja a gyermek érdekét.

Nemegyszer mindkét szülő egyaránt képes és alkalmas a gyermek nevelésére, körülményeik, személyi tulajdonságaik erre megfelelőek. A gyermeket azonban – ha a házasságot a bíróság felbontja – csak egyiküknél lehet elhelyezni. Ebben a helyzetben a körülményekben fennálló kis különbség is döntő lehet a gyermek elhelyezésénél. Ilyenkor különösen elvárható a szülőktől, hogy szoros, meghitt kapcsolat kiépítését segítsék elő mindkét szülő és a gyermek között, s a gyermeknél a válás okozta megrázkódtatást ezzel is csökkentsék.

A szülőknek természetesen tekintettel kell lenniük arra is, hogy a gyermek önálló személyiség, akinek elképzelései, vágyai, érzései vannak. E személyiség kedvező irányba való fejlődése pedig nagymértékben függ a szülők magatartásától.

VII. A gyermek elhelyezése, az elhelyezés megváltoztatása és a gyermek kiadása iránti perek elhatárolása

A gyermek elhelyezése, illetve az elhelyezés megváltoztatása iránti perek élesen elkülönülnek a gyermek kiadása iránti pertől, amelyet a Csjt. 72. §-ának (4) bekezdése szerint a szülői felügyeletet gyakorló szülő, illetve a gyámhatóság indíthat az ellen, aki a gyermeket jogtalanul tartja magánál.

Az említett perfajták között mind a perindításra jogosultakat, mind pedig a perek célját és tartalmát illetően lényeges különbség van.

A gyermek elhelyezése és az elhelyezés megváltoztatása iránti per megindítására a szülő, az ügyész és a gyámhatóság jogosult – éspedig a szülő akkor is, ha szülői felügyeleti jogát ténylegesen nem gyakorolja, kivéve, ha szülői felügyeleti jogát a bíróság megszüntette. A gyermek kiadása iránti per megindításának joga viszont a szülői felügyelet gyakorlására jogosult szülőt illeti meg. A gyámhatóság a Csjt. 72. §-ának (4) bekezdése alapján abban az esetben jogosult a gyermek kiadása iránti per megindítására, ha a gyermek nem áll szülői felügyelet alatt; – az a személy pedig, akinél a bíróság a gyermeket elhelyezte [Csjt. 72/A. § (1) bek.], és akit így a Csjt. kötelező rendelkezése alapján a gyermek gyámjául kell kirendelni [Csjt. 96. § (2) bek. *b)* pontja] a Csjt. 102. §-ában foglaltakra is figyelemmel a szülői felügyeletet gyakorló szülővel azonos szabályok szerint jogosult a gyermek kiadása iránti per megindítására, amely per alperese minden esetben az, aki a gyermeket jogtalanul tartja magánál [Csjt. 72. § (4) bek.].

A per célja és tartalma tekintetében a bíróságoknak azt kell szem előtt tartaniuk, hogy a gyermek kiadása iránti per során a Csjt. 72/A. §-ának (1), illetve (2) bekezdésében megjelölt körülmények vizsgálatára nem kerülhet sor; ezek tisztázása a gyermek elhelyezése (az elhelyezés megváltoztatása) iránt indult per feladata. A gyermek kiadása iránti perben tehát közömbös az, hogy a perindításra jogosult mennyiben alkalmas a gyermek gondozására és nevelésére, vagy esetleg másnál való elhelyezés is indokolt lehet-e. Ezért a gyermek kiadása iránt indult perben csak azt kell tisztázni, hogy az, aki ellen a pert megindították, a gyermeket valóban jogtalanul tartja-e magánál.

Mindez természetesen nem akadálya annak, hogy a bíróság a gyermek kiadása iránti per során a gyermek elhelyezése, az elhelyezés megváltoztatása iránti per megindítása érdekében tegyen hivatalból intézkedéseket, ha azt a gyermek érdekében indokoltnak tartja.

A gyermek érdekében a gyámhatóság, illetőleg az ügyész is indíthat pert [Csjt. 72/A. § (3) bek.]. Ha tehát a bíróság más perből a gyermek elhelyezésének, illetőleg elhelyezése megváltoztatásának szükségességéről szerez tudomást, akkor jár el helyesen, ha erre az említett szervek figyelmét felhívja.

VIII. Egyéb rendelkezések

Az Irányelvben kifejtett szempontokat megfelelően figyelembe kell venni a mindkét házastárs által örökbefogadott gyermek elhelyezésénél, valamint akkor is, ha a gyermek szülei nem voltak házastársak.